

Ἡ δυστοπικὴ ἐσχατολογία τοῦ Ν. Φ. Φιοντόροφ καὶ ἡ σύγχρονη φουτουριστικὴ τεχνολατρία ὕπὸ ὀρθόδοξο θεολογικὸ πρῖσμα

Γεωργίου Δ. Παναγόπουλου*

«Ὑμεῖς δὲ μὴ ἐνεχυράζετε τὰς βουλὰς κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν,
ὅτι οὐχ ὡς ἄνθρωπος ὁ Θεὸς ἀπειληθῆναι
οὐδ' ὡς υἱὸς ἀνθρώπου διαιτηθῆναι»
[Ιουδιθ 8, 16]

Προοιμιακὸν

Στὸ ἐφιαλτικὰ συγκλονιστικὸ βιβλίον *Ἱστορίες ἀπὸ τὴν Κολιμά* ὁ καταδικασμένος σὲ καταναγκαστικὰ ἔργα Βαρλάμ Σαλάμοφ ἀναφέρεται σὲ κάποιους κρατούμενους ποὺ συνάντησε σὲ μία ἀπὸ τὶς μεταγωγές του. Ὅπως σημειώνει, ἐπρόκειτο γιὰ ὁπαδούς τοῦ Νικολάι Φιοντόροφ¹. Ποιὰ ἦταν ὅμως αὐτὴ ἡ σχεδὸν λησμονημένη μορφὴ τῆς ρωσικῆς σκέψης, οἱ ὁπαδοὶ τῆς ὁποίας διώκονταν ἀπὸ τὸ σταλινικὸ ὑπερκράτος ὡς ἐπικίνδυνοι;

Ὁ Νικολάι Φ. Φιοντόροφ (1828-1903) γεννήθηκε στὸ χωριὸ Κλουτς τῆς περιφέρειας τοῦ Ταμπόφ τῆς Ρωσικῆς αὐτοκρατορίας ὡς νόθος γιὸς τοῦ πρίγκιπα Πάβελ. Ἰ. Γκαγκάριν. Τὸ ἐπώνυμο μὲ τὸ ὁποῖο ἔμεινε γνωστὸς προέρχεται ἀπὸ τὸν ἀνάδοχό του. Ὁ νεαρὸς Νικολάι θὰ φοιτήσῃ γιὰ ἐλάχιστα χρόνια στὸ τμήμα νομικῆς τοῦ Λυκείου Ρισελιὲ τῆς Ὁδησσοῦ, ἐνῶ μετὰ τῶν ἐτῶν 1854 καὶ 1868 θὰ διδάξῃ Ἱστορίαν καὶ Γεωγραφίαν

* Ὁ Γεώργιος Δ. Παναγόπουλος εἶναι Καθηγητὴς Δογματικῆς στὴν Ἀνωτάτῃ Ἐκκλησιαστικῇ Ἀκαδημίᾳ Ἀθηνῶν καὶ στὸ Antiochian House of Studies (La Verne CA, U.S.A.).

1. Β. Σαλάμοφ, *Ἱστορίες ἀπὸ τὴν Κολιμά*, μετάφρ. Ἑλένη Μπακοπούλου, ἐκδ. Ἄγρα, Ἀθήνα 2022.

σὲ διάφορα σχολεῖα, περνώντας ἀπὸ ἑπτὰ διαφορετικὲς πόλεις. Τὸ 1868 θὰ ἐγκατασταθεῖ τελικῶς στὴ Μόσχα, ὅπου μετ’ οὐ πολὺ θὰ ἀναλάβει ὑπηρεσία ὡς βιβλιοθηκᾶριος στὸ περίφημο Μουσεῖο Ρουμιάντσεφ, ἡ ὁποία καὶ διήρκεσε 25 χρόνια. Ἀφυπηρέτησε λαμβάνοντας πενιχρότατη σύνταξη, γιὰ νὰ ἐργασθεῖ ἐν συνεχείᾳ στὸ Ἀρχεῖο τοῦ Ὑπουργείου Ἑξωτερικῶν Ὑποθέσεων τῆς αὐτοκρατορίας.

Ὁ Φιοντόροφ ὑπῆρξε τύπος ταπεινὸς καὶ συνεσταλμένος καὶ μολονότι ἀνέπτυξε μιὰ ιδιόζουσα κοσμοαντίληψη (*Weltanschauung*), οὐδέποτε δημοσίευσε ἔστω καὶ μία σελίδα σχετικὰ. Ἐζήσε μὲ ἀσκητικὴ ὀλιγάρκεια ἀρνούμενος κάθε αὔξησι σὺν οὕτως ἢ ἄλλως πενιχρὲς ἀποδοχῆς του καὶ ἐνισχύοντας οἰκονομικῶς –ἐπιπλέον– φίλους του. Κατέστη γνωστὸς μόνον σὲ ἓνα στενὸ κύκλο μαθητῶν καὶ ὁπαδῶν του, μέσῳ τῶν ὁποίων θὰ ἀσκήσει ἐπιρροὴ στὸν Ντοστογιέφσκι, τὸν Τολστόι καὶ –κυρίως– στὸν Βλ. Σολοβιόφ, τὸ πλεόν πληθωρικὸ πνεῦμα τῆς ρωσικῆς ἰντελιγέντσιας κατὰ τὸ δεύτερο ἥμισυ τοῦ 19ου αἰ.² Ὁ τελευταῖος μάλιστα, ὠθούμενος καὶ ἀπὸ τὴν χαρακτηριστικὴν γιὰ τὴν προσωπικότητά του παρορμητικότητα θὰ ἀπευθυνθεῖ μὲ ἐπιστολὴ τοῦ πρὸς τὸν Φιοντόροφ γιὰ νὰ τοῦ ἐκφράσει τὸν ἀμέριστο θαυμασμό καὶ νὰ τοῦ δηλώσει ὅτι τὸν θεωρεῖ «δάσκαλος καὶ πνευματικὸ πατέρα» (*учитель и духовный отец*)³.

2. Κατὰ τὸν π. Γ. Β. Φλωρόφσκι, ἡ ἐπιρροὴ τοῦ συγγραφέα ἐπὶ τοῦ Βλ. Σολοβιόφ εἶναι ἰδιαίτερα αἰσθητὴ κατὰ τὴν τελευταία δεκαετία τοῦ 19ου αἰῶνα· ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὸν Ντοστογιέφσκι, στοιχεῖα τῆς σκέψης τοῦ Φιοντόροφ εἶναι εὐδιάκριτα στοὺς *Ἀδελφούς Καραμάζοφ*: *Флоровский В. Георгиевич, Пути русского Богословия* (Δρόμοι τῆς ρωσικῆς θεολογίας), Μόσχα 2009, σσ. 408, 416.

3. Василий Зеньковский (Β. Ζενκόφσκι), *Христианская философия* (Χριστιανικὴ φιλοσοφία), Μόσχα 2010, σσ. 730-732. Στὴν περιεκτικὴ αὐτὴ παρουσίασι τῆς Ἱστορίας τῆς ρωσικῆς σκέψης ὁ ἔγκριτος ἐρευνητὴς τῆς ρωσικῆς φιλοσοφίας Β. Ζενκόφσκι ἐκθέτει μὲ ἐνδιαφέρουσες λεπτομέρειες στοιχεῖα ἀπὸ τὸν βίο, κυρίως ὅμως ἀπὸ τὴ φιλοσοφικὴ σκέψιν τοῦ Φιοντόροφ. Ὁ ἐνδιαφερόμενος ἀναγνώστης μπορεῖ ἐπίσης νὰ ἐνημερωθεῖ περαιτέρω γιὰ τὴ σκέψιν τοῦ Φιοντόροφ ἀπὸ τὶς ἀκόλουθες ἀναφορὰς τῶν Николай О. Лосский (Ν. Ο. Λόσκι), *История русской философии* (Ἱστορία τῆς ρωσικῆς φιλοσοφίας), σσ. 85-91· S. A. Levitzky, *Russisches Denken. Gestaltungen und Strömungen*, τόμ. 1: *Von den Anfängen bis Vladimir Solovjev*, γερμ. μετάφρ. D. Kegler, Peter Lang, Frankfurt / M. et al. 1984, σσ. 185-187· J. M. Edie, J. P. Scanlan, Mary Barbara Zeldin, G. L. Kline, *Russian Philosophy*, τόμ. 3: *Pre-Revolutionary Philosophy and Theology. Philosophers in Exile. Marxists and Communists*, Quadrangle Books, Chicago 1965, σσ. 11-15.

Μετά από τον θάνατο του Φιοντόροφ, δύο εκ των άφοσιωμένων ακολούθων του, ο Β. Α. Κοζέβνικοφ και ο Ν. Π. Πέτερσον, εξέδωσαν σε έναν πρώτο τόμο το 1906 κείμενά του υπό τον τίτλο: *Φιλοσοφία της κοινής υπόθεσης*⁴, ενώ το 1913 είδε το φως της δημοσιότητας και ο δεύτερος τόμος. Ένας τρίτος τόμος που προβλεπόταν δεν κατέστη έφικτο να δημοσιευθεί, εξ αιτίας των τραγικών γεγονότων του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και της έπακαλουθήσασας Ρωσικής Έπαναστάσεως. Τμήμα των άποσπασμάτων από τον τρίτο τόμο εντάχθηκε στα έργα του Φιοντόροφ, που δημοσιεύθηκαν στη Μόσχα το 1982.

Κριτικό περίγραμμα της διδασκαλίας του Φιοντόροφ

Η φιλοσοφική διδασκαλία του Φιοντόροφ αντιπροσωπεύει, κατά τον Ουάλιτσκι⁵, ένα πρωτότυπο μίγμα έτερογενών στοιχείων: Στοιχεία χριστιανικής έσχατολογίας και ήθικης, άγροτικός πριμιτιβισμός (άποτυπούμενος στην έξιδανίκευση του ρωσικού χωριού κατά το πρότυπο των Σλαβοφίλων), ρωσικός μεσσιανισμός, καθώς και μία δριμεία κριτική κατά του δυτικού καπιταλισμού συναιρούνται άλλόκοτα με μία σχεδόν μαγική πίστη στην έπιστήμη και τις τεχνολογικές δυνατότητες της ανθρωπότητας σε μια σύνθεση κατάδηλα διαπνεόμενη από το προμηθεϊκό πνεύμα της συλλογικής δράσης. Αυτός ο συλλογικός άκτιβισμός τίθεται στην ύπηρεσία μιας ούτοπικης φαντασίας, ενός «κοινού σκοπού» ή μιας «κοινής υπόθεσης» (общее дело)⁶.

Η ανθρωπότητα καλεΐται να ανταποκριθεί σε αυτήν την «κοινή υπόθεση», έπικεντρώνοντας όλες τις δυνάμεις της στην τεχνητή πρόκληση

4. *Φιλοσοφία общего дела*, Верни (Alma Ata).

5. A. Walicki, *The Flow of Ideas. Russian Thought from the Enlightenment to the Religious-Philosophical Renaissance*, άγγλ. μετάφρ. από τα πολωνικά: Jolanda Kozak & Hilda Andrews-Ruciesca, Peter Lang, Frankfurt am Main 2015, σ. 571· ό ίδιος, *A History of Russian Thought. From the Enlightenment to Marxism*, άγγλ. μετάφρ. από τα πολωνικά: Hilda Andrews-Ruciesca, Stanford University Press, Stanford CA 1979, σσ. 386-387.

6. A. Walicki, ό.π. 'Ο Φλωρόφσκι [Флорофский В. Георгий, *Пути русского Богословия* (Δρόμοι της ρωσικής θεολογίας, Μόσχα 2009)] μίλησε με άφορμή την «κοινή υπόθεση» του Φιοντόροφ για όνειροπόληση, στην όποία τα όνειρα ύπερτερούν πάντοτε της διόρασης...

τῆς ἀνάστασης τῶν νεκρῶν καὶ τῆς συντριβῆς τοῦ θανάτου. Τὸ ἰδεῶδες τοῦ Φιοντόροφ ἐπομένως δὲν εἶναι ἡ πρόοδος, ἡ ὁποία καταδικάζεται κατηγορηματικὰ καὶ ἀμετάκλητα, ἀλλὰ ἡ νίκη ἐπὶ τοῦ θανάτου στὴν ἀνάσταση, ἡ ὁποία ὀρίζεται μὲ ὅρους μᾶλλον ὠριγενικῆς ἀποκαταστάσεως τῶν πάντων ὡς ἐπαναφορὰ τῶν νεκρῶν (δικαίων καὶ ἀδίκων) «στὴν ἀνεξίκακη καθαρότητα τῆς ζωῆς τους»⁷.

Ἐπομένως συναντᾶμε ἓνα ἐξόχως ἐνδιαφέρον γνώρισμα τῆς σκέψης τοῦ Ρώσου φιλοσόφου: Ἡ νεωτερικὴ λατρεία τῆς ἐπιστήμης συνδυάζεται μὲ μία ἀρχαῖου τύπου λατρεία τῶν προγόνων. Αὐτοὶ οἱ τελευταῖοι θὰ πρέπει μέσῳ ἐπιστημονικῶν μεθόδων νὰ ἐπανέλθουν στὴ ζωὴ. Ὁ φυσιοκρατικὸς ἐπιστημονισμὸς ὅμως δὲν ἐμποδίζει τὸν Φιοντόροφ ἀπὸ τὸ νὰ ἀποδοκιμάσει τὴ διαιώνιση τοῦ ἀνθρωπίνου εἴδους μέσῳ τῶν βιολογικῶν γεννήσεων. Μάλιστα ἡ ἀποδοκιμασία αὐτὴ ἐγγίζει ἐνίοτε τὰ ὅρια τοῦ μισογυνισμοῦ. Ἔτσι ὁ «μοναχικὸς» στοχαστὴς (ἐκφραση τοῦ Φλωρόφσκυ) ἀναδιατυπώνει σὲ ἓνα νιτσεϊκὸ ἰδιόλεκτο τὸ αἶτημα τῆς ἀντικατάστασης τῆς «θέλησης γιὰ γέννηση» ἀπὸ τὴ «θέληση γιὰ ἀνάσταση», σὲ ἓναν κόσμον στὸν ὁποῖον ἡ φυσικὴ ἐρωτικὴ σχέση θὰ ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ τὴν πατρικὴ καὶ υἱικὴ ἀγάπη.

Ὁ Φιοντόροφ εἰσηγεῖται καὶ τὸν τρόπο ἐπίτευξης τῆς «κοινῆς ὑπόθεσης»: Μέσῳ τῆς ἐπιστήμης ἡ ἀνθρωπότητα θὰ κυριαρχήσει ἐπὶ τῆς φύσεως. Παράλληλα εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐγκαθιδρυθεῖ ἓνα κοινωνικὸ σύστημα ποὺ θὰ βασίζεται στὴν κοινοτικὴ-κοινωνικὴ ἰδιοκτησία καὶ θὰ ἀποκλείει ὅλους τοὺς διαιρετικοὺς παράγοντες.

Ὁ προμηθεϊκὸς οὐτοπισμὸς ὅμως συνεπάγεται ἐπὶ θεολογικοῦ ἐπέδου μία ἐκδοχὴ συλλογικοῦ πελαγιανισμοῦ: Γιὰ τὸν Φιοντόροφ ὁ ἄνθρωπος παραδόθηκε μέσῳ τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος στὴ σατανικὴ γοητεία τῆς ἄσαρκης θεωρητικῆς γνώσεως, ἡ κριτικὴ ἀπόρριψη τῆς ὁποίας ἀποτελεῖ κοινὸ μοτίβο στὴ σκέψη τῆς ρωσικῆς θρησκευτικῆς ἰντελιγκέντσιας. Συνεπεία τούτου ἡ γνώση διεξεύχθη ἀπὸ τὴν πράξη. Ἡ γνώση κατήντησε ἀφηρημένη, ἀνήθικη καὶ ἀνίκανη νὰ μεταμορφώσει τὸν κόσμον προσδίδοντας νόημα στὴν ἀνθρώπινη ζωὴ. Ἡ πτώση ὥστόσο δὲν ἦταν μὴ ἀναστρέψιμη: Ὁ Χριστὸς λύτρωσε τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὸ προπατορικὸ ἁμάρτημα καὶ ἰκάνωσε τοὺς ἀνθρώπους νὰ γίνουν ξα-

7. М. А. Маслин, et al. (ἐπιμ.), *История русской философии* (Ἱστορία τῆς ρωσικῆς φιλοσοφίας), Μόσχα 2001, σ. 379.

νὰ ὄργανο στὰ χέρια τοῦ Θεοῦ⁸. Αὐτὸ μᾶλλον κατανοεῖται ἀπὸ τὸν στοχαστὴ «πελαγιανικῶς». Ὁ Β. Ζενκόφσκι ἐπισημαίνει σχετικῶς ὅτι γιὰ τὸν Φιοντόροφ «μετὰ τὸν Χριστὸ ἡ σωτηρία ἐξαρτᾶται ὁλοκληρωτικᾶ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους» καὶ θεωρεῖ ὅτι ἐδῶ μπορεῖ νὰ ἐντοπισθεῖ αὐτὸ ποὺ ἀποκαλεῖ «χριστιανικὸ νατουραλισμό», τὴν ἀντίληψη δηλαδὴ τῆς σταυρικῆς θυσίας τοῦ Χριστοῦ ὡς παρελθοντικοῦ γεγονότος. Ὁ Γολγοθᾶς κατανοεῖται ἀπὸ τὸν Φιοντόροφ ὡς παρελθόν, ἐνῶ ἡ σωτηριώδης δύναμη εἶναι πλέον ἐμμενῆς στὸν κόσμο⁹. Γιὰ τὸν Φιοντόροφ τὸ Εὐαγγέλιο δὲν εἶναι μόνον «καλὴ ἀγγελία» ἀλλὰ πολὺ περισσότερο ἓνα «πρόγραμμα δράσεως». Τώρα οἱ ἄνθρωποι μποροῦν χάρις στὸ ξύλο τοῦ Σταυροῦ νὰ ἀντικαταστήσουν τὸ ξύλο τῆς γνώσεως μὲ τὸ ξύλο τῆς ζωῆς. Τὸ ξύλο τοῦ Σταυροῦ ἐνώνει ὅλους στὴ διαδικασία μετασχηματισμοῦ τῆς γνώσης σὲ δράση¹⁰.

Ὁ σκοπὸς τῆς παγκόσμιας σωτηρίας, κατ' ἀκολουθίαν, πρέπει νὰ ἀναληφθεῖ ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ἀνθρωπότητα. Ὁ Κύριος κατέστησε ἀπλῶς δυνατὴ τὴ σωτηρία· ἐναπόκειται τώρα στὴν ἀνθρωπότητα νὰ μετατρέψει σὲ πραγματικότητα ὅ,τι τῆς δόθηκε δυνάμει. Ἀπαιτεῖται συλλογικὴ δράση. Καὶ αὕτὴ θὰ ξεκινήσει ἀπὸ τὴ Ρωσία, ἐπειδὴ σὲ αὐτὴν τὴν χώρα, πάντοτε κατὰ τὸν Ρῶσο διανοούμενο, ἔχει διασωθεῖ ἡ πατριαρχικὴ ἠθικὴ.

Ὁ Φιοντόροφ ἀποκαλεῖ τὴν ἠθικὴ διδασκαλία του «σουπρασμοραλισμό» (ὑπερηθικὴ) καὶ πιστεύει πλήρως στὸν βαθιὰ χριστιανικὸ της χαρακτήρα. Γράφει:

«Ἡ ὑπερηθικὴ δὲν εἶναι ἀπλῶς ἡ χριστιανικὴ ἠθικὴ ἀλλὰ αὐτὸς τοῦτος ὁ Χριστιανισμός. Καὶ τοῦτο γιατί μετασχηματίζει τὴν δογματικὴ σὲ ἠθικὴ, τὰ δόγματα σὲ ἐντολές – μιὰ ἠθικὴ ἀχώριστη ἀπὸ τὴ γνώση καὶ τὴν τέχνη, ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη καὶ τὴν αἰσθητικὴ»¹¹. Ἡ διακονία τοῦ Θεοῦ γίνεται ἐνέργημα ἀπολυτρώσεως, ἥτοι ἐνέργημα ἀναστάσεως.

Γιὰ τὸν Φιοντόροφ ἡ ἀνάσταση ἐνυπάρχει στοὺς κανονικοὺς ρυθμοὺς τῆς φύσεως· ἐμεῖς δὲν τὸ ἀντιλαμβανόμαστε ἐξ αἰτίας τῆς ἀλ-

8. "Человечества призвано быть орудием Божиим в деле спасение мира" (Ἡ ἀνθρωπότητα ἔχει κληθεῖ νὰ γίνῃ ὄπλο τοῦ Θεοῦ στὴν ὑπόθεσις τῆς σωτηρίας τοῦ κόσμου)· Федоров (Φιοντόροφ), *Сочинение* (Ἔργα), τόμ. 2, σ. 387.

9. Василий Зеньковский (Βασίλι Ζενκόφσκι), *Христианская философия* (Χριστιανικὴ φιλοσοφία), Μόσχα 2010, σ. 734.

10. Зеньковский, ὁ.π., 735.

11. Walicki, ὁ.π., σ. 572.

λοτρίωσης της ὑπαρξῆς μας ἀπὸ τὴ ζωὴ στὶς πόλεις. Ὁ δρόμος τῆς ἀληθινῆς νίκης, ποὺ ὁδηγεῖ στὴν ἀνάσταση, τὴ νίκη κατὰ τοῦ θανάτου, τῆς φτώχειας καὶ ὅλων τῶν δεινῶν, περνᾷ μέσα ἀπὸ τὴ ρύθμιση τῶν φυσικῶν διαδικασιῶν, τῆς τυφλῆς δυνάμεως. Ἔτσι θὰ ἐπιτευχθεῖ ἡ «ἡθικοποίηση καὶ ὁ ἐξορθολογισμὸς ὅλων τῶν κόσμων τοῦ σύμπαντος». Ἔχουμε ἐδῶ τὸ κατ' ἐξοχὴν στοιχεῖο αὐτοῦ ποὺ ἀποκλήθηκε ρωσικὸς «κοσμισμός» (космизм), μία παραλλαγὴ προμηθεΐσμου προβαλλομένου ἐπὶ συμπαντικῶν διαστάσεων¹².

Ἡ ἀνθρωπότητα ὀφείλει νὰ ὑπερβεῖ τὶς διαιρετικὲς συγκρούσεις της, καὶ κάθε ἀνθρώπινο ὄν, εἴτε πιστὸς εἴτε ἄπιστος, νὰ ἐνώσει μὲ ὅλους τοὺς ἄλλους τὶς δυνάμεις του γιὰ τὸν ἔσχατο καὶ ὕψιστο σκοπὸ, τὴν πραγματοποίηση τοῦ σχεδίου τῆς Ἀναστάσεως¹³. Τοῦτο θὰ ἐπιτευχθεῖ μέσῳ τῆς ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τὴν τυφλὴ ἀνάγκη καὶ τὴν εἴσοδο στὸν χῶρο τῆς «ὑπερηθικῆς», τῆς ὑπερβατικῆς σωτηρίας. Ἡ «ὑπερηθικὴ» ἀπαιτεῖ τὴν ἐνηλικίωση τῆς ἀνθρωπότητος καὶ αἰτεῖται τὸν παράδεισο, τὴ Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν ὅχι κάπου στὸ ὑπερπέραν ἀλλὰ ἐδῶ, σὲ τοῦτον τὸν κόσμον.

Διόλου τυχαία ὁ π. Γ. Φλωρόφσκι, ὁ ὀξυδερκέστερος ἴσως γνώστης τῆς θρησκευτικῆς καὶ πνευματικῆς ἱστορίας τῆς Ρωσίας, ἀποτιμᾷ τὴν κοσμοαντίληψη τοῦ Φιοντόροφ ὡς ἓνα συνονθύλευμα μαγικοθρησκευτικῶν μοτίβων καὶ οὐτιλιταρισμοῦ, ποὺ δὲν ἔχει σχέση μὲ τὸν χριστιανισμό¹⁴. Πιὸ ἥπιος στὶς κρίσεις του ἐμφανίζεται ὁ Β. Ζενκόφσκι.

12. Ὁ «κοσμισμός» ἀντιπροσωπεύει ἓνα ἰδιοπρόσωπο ρεῦμα τῆς ρωσικῆς σκέψεως. Σύμφωνα μὲ μαρτυρία ποὺ μᾶς παρέχει στὰ Ἀπομνημονεύματά του ὁ Ἀ. Λ. Τσιζιέφσκι, ὁ ὅρος θὰ πρέπει νὰ χρησιμοποιήθηκε γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ τὸν ποιητὴ Β. Γ. Μπριούσουφ γιὰ νὰ δηλώσει τὴν ιδέα σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία τὸ ἀνθρώπινο γένος ἔχει κληθεῖ νὰ ὑπερβεῖ τὰ γήινα ὅρια γιὰ νὰ ἀποικίσει τὸ Διάστημα. Σήμερα, μὲ τὸν ὅρο αὐτὸν ἀντιλαμβανόμαστε τὴν ἰδιωνυμικὴ κοσμο-αντίληψη (Weltanschauung) καὶ κοσμο-σύλληψη ποὺ συνίστανται στὴ συνείδηση τῆς ὀργανικῆς ἐνότητος τῶν πάντων μέσα στὰ πάντα καὶ τὴ συγκρότηση μιᾶς κοινωνικοπολιτικῆς δράσης σὲ διαπλανητικὸ ἐπίπεδο ἀλλὰ καὶ πέραν τῶν ὁρίων τῆς γήινης σφαίρας. Οἱ σύγχρονοι ἱστορικοὶ τῆς ρωσικῆς σκέψεως ξεχωρίζουν δύο κατευθύνσεις, ἀφ' ἐνὸς τὴ θρησκευτικοφιλοσοφική, στὴν ὁποία εἵθισται νὰ συγκαταλέγεται ὁ Φιοντόροφ, καὶ μία θετικὴ-ἐπιστημονικὴ, ἐκπρόσωποι τῆς ὁποίας εἶναι οἱ Κ. Τσιολκόφσκι (πατέρας τῆς σύγχρονης πυραυλικῆς τεχνολογίας) καὶ ὁ προμνησθεὶς Ἀ. Λ. Τσιζιέφσκι. Βλ. Μ. Α. Маслин, *et al.* (ἐπιμ.), *История русской философии* (Ἱστορία τῆς ρωσικῆς φιλοσοφίας), Μόσχα 2001, σ. 378.

13. М. А. Маслин, *et al.*, ὁ.π.

14. Георгий В. Флорофский, *Пути русского Богословия* (Δρόμοι τῆς ρωσικῆς θεολογίας), Μόσχα 2009, σσ. 415-416.

Αναγνωρίζει την έτερογένεια των δομικών ύλικων της σκέψεως του Φιοντόροφ, φρονεί ωστόσο ότι αυτή έδράζεται επί χριστιανικής βάσεως.

Κατά την αντίληψη του υποφαινομένου, θα ήταν άδικο να μην αναγνωρίσουμε στον Φιοντόροφ ένα έντονο ενδιαφέρον ή –όρθότερα– μία λαχτάρα για απολύτρωση της ανθρωπότητας από τον τραγικό κληρο του θανάτου αλλά και όλων των μορφών του ένδοξο-σομικού κακού. Μία φλέβα γνήσιου και πηγαιού ανθρωπισμού είναι όπωσδήποτε ύπαρκτή και διαγνώσιμη στη σκέψη του. Περαιτέρω τὸ αἴτημα της αναστάσεως όλων των προπατόρων, μολοντί διατυπώνεται με ὁρους ὠριγένειας ἀποκαταστάσεως των πάντων, διασώζει ἀπηχήματα της ιουδαιοβιβλικής παραδόσεως και μαρτυρεῖ βαθειά συναίσθηση της κοινής μοίρας της ανθρωπότητας και της ανάγκης για συλλογική ἀπολύτρωση¹⁵, ή ὅποια θά ὑπερβαίνει ὄχι μόνον τοὺς τόπους ἀλλὰ και τοὺς χρόνους τοῦ ἀνθρώπου.

Από ἐκεῖ και πέρα, ἐν τούτοις, ή φιοντοροφική φιλοσοφία ἀντιπροσωπεύει ἕναν παράταιρο συνδυασμό στοιχείων εἰλημμένων ἀπό την ἱστορία της ρωσικής και γερμανικής φιλοσοφίας: Ὁ ἀγροτικός πριμιτιβισμός και ὁ ρωσικός μεσσιανισμός παραπέμπουν στοὺς Σλαβόφίλους¹⁶, ή κριτική της ἀφηρημένης ρασιοναλιστικής γνώσης και τὸ δυτικό κοινωνικό μοντέλο ἀποτελεῖ κοινὸ τρόπο για ὅλη σχεδὸν τή ρωσική διανόηση¹⁷, ή ἐσχατολογία

15. Θυμίζουμε ὅτι ή ἀντίληψη μιᾶς «ἀτομικής» σωτηρίας εἶναι ξένη πρὸς τὴν ιουδαιοβιβλική Παράδοση, ή ὅποια ἀγνοεῖ «ἀτομικές» σχέσεις μεταξύ ἀνθρώπου και Θεοῦ. Στὴν Παλαιὰ Διαθήκη εἶναι διάχυτη ή ἔννοια της σωτηρίας με ὁρους συλλογικής ἀποκατάστασης τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἡ χριστιανική Ἐκκλησία παρέλαβε και ἐμβάθυνε στη μυστηριακή βίωση τοῦ μυστηρίου τοῦ Χριστοῦ αὐτὸν τὸν γνήσια κοινωνικό-κοινωνικό χαρακτήρα της σωτηρίας (παράμετρος θεμελιώδης τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ Εὐαγγελίου) πού, παρὰ τὰ περὶ τοῦ ἀντιθέτου εἰκαζόμενα, δὲν ἀποδυναμώθηκε ἀλλὰ μάλλον ἐπιβεβαιώθηκε στὸν ὀρθόδοξο Μοναχισμό. Παραμένει πάντοτε χρήσιμη ἐπὶ τοῦ προκειμένου ή κλασική μελέτη τοῦ Ἀνρί ντε Λυμπάκ: H. de Lubac, *Catholicism. Christ and the Common Destiny of Man*, ἀγγλ. μετάφρ. ἀπὸ τή γαλλική: L. C. Sheppard – Sister Elizabeth Englund, Burns, Oates & Washbourne ltd., Kent 1950.

16. Για τὸν ρωσικό μεσσιανισμό τόσο στὴν ἐκκοσμικευμένη ὥσο και στὴ θρησκευτική ἐκδοχή του βλ. μεταξὺ ἄλλων V. Murvar, “Messianism in Russia: Religious and Revolutionary”, *Journal for the Scientific Study of Religion* 10, 4 (1971), σσ. 277-338. Για τοὺς σλαβόφίλους μελέτη ἀναφορᾶς παραμένει τὸ βιβλίο τοῦ A. Walicki, *The Slavophile Controversy – History of a Conservative Utopia in Nineteenth-Century Russian Thought*, μετάφρ. Hilda Andres-Rusiecka, Oxford University Press, Oxford 1975.

17. J. M. Edie, et. al., *Russian Philosophy*, τόμ. 3, ὁ.π., σ. 13. Για ἀντιδυτικισμό στη ρωσική σκέψη βλ. τὴ μονογραφία τοῦ V. Zen'kovskij, *Russland und Europa. Die russische Kritik der europäischen Kultur*, μετάφρ. D. Kegler, Academia, Sankt Augustin 2012.

του ποῦ περιστρέφεται γύρω ἀπὸ τὴν ἀνάσταση, ἡ ὁποία πρέπει νὰ ἐπιτευχθεῖ μέσα ἀπὸ πανανθρώπινη συλλογικὴ προσπάθεια στὴ βάση τῶν ἐπιστημονικῶν ἐπιτευγμάτων καὶ μὲ στόχο τὴν ἡθικὴ μεταμόρφωση τοῦ σύμπαντος, εἶναι γνήσια ἔκφραση τοῦ ρωσικοῦ «κοσμοσμοῦ», ἐνῶ τὴν ἴδια στιγμὴ ἐνσωματώνει μία χριστιανικὴ ἢ χριστιανίζουσα παραλλαγή τῆς νιτσεϊκῆς βουλησιοκρατίας.

Φιοντοροφικός «κοσμοσμός» καὶ μετανεωτερικὴ οὐτοπία

Ἡ μᾶλλον ἄτεχνη καὶ προδήλως οὐτοπικὴ αὐτὴ διδασκαλία θὰ προκαλοῦσε τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἱστορικῶν τῶν ἰδεῶν ὡς ἓνα *sui generis* ἐξωτικὸ ἄνθος στὸ τεράστιο *Herbarium* τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας. Κατὰ παράδοξο τρόπο ὅμως, ἡ προμηθεϊκὴ ἐσχατολογία καὶ ὁ πελαγιανικὸς ἀκτιβισμὸς τοῦ Φιοντόροφ καθίσταται ἐπίκαιρος στοὺς μεταμοντέρνους καιροὺς μας, καιροὺς προμηθεϊκῆς παραφορᾶς ἡ ὁποία τείνει νὰ μεταμορφώσει τὴν οὐτοπία σὲ δυστοπία. Ἐννοοῦμε μὲ αὐτὸ ὅτι ἡ φιοντοροφικὴ διδασκαλία μοιάζει αἴφνης νὰ προαναγγέλλει τὶς πλέον δυστοπικὲς προτάσεις τοῦ σύγχρονου «διανθρωπισμοῦ» καὶ τοῦ λεγόμενου «μετασύμπαντος» (*metaverse*).

Τί καλοῦμε «μετασύμπαν» καὶ τί «διανθρωπισμό»; Μὲ τὸν ὅρο μετασύμπαν δηλώνεται ἓνα ψηφιακὸ δίκτυο εἰκονικῶν κόσμων, στὸ ὁποῖο ὁ καθένας ἀπὸ ἐμᾶς θὰ μπορεῖ νὰ εἰσέρχεται χωρὶς νὰ ἐγκαταλείπει τὸν πραγματικὸ μας κόσμο καὶ νὰ τίθεται σὲ σχέση ἀλληλεπίδρασης μὲ ἄλλους ἀνθρώπους ἀλλὰ καὶ ψηφιακὲς ὀντότητες. Τὸ «μετασύμπαν» εἶναι ἓνας διαρκὲς «κόσμος», πρὸς τὸν ὁποῖον ἡ δική μας ὑλικὴ πραγματικότητα συμπλησιάζει μέχρι σημείου συναίρεσης. Ἀντιλαμβάνεται κανεὶς ὅτι τὸ νέο «μετασύμπαν» διαφέρει ἀπὸ τὴ γνωστὴ μέχρι σήμερα «εἰκονικὴ πραγματικότητα» κατὰ τὸ ὅτι ἐπιδρᾷ σὲ πολὺ μεγαλύτερο βαθμὸ στὴν ὑλικότητα τῆς ζωῆς μας. Εἶναι μία προέκταση, ἐπαύξηση καὶ βελτιωτικὴ μεγέθυνση τῆς ὑλικῆς πραγματικότητος στὸν κυβερνοχώρ¹⁸.

18. Ὁ ὅρος *metaverse* ἀπαντᾷ γιὰ πρώτη φορὰ στὸ μυθιστόρημα τοῦ Stephenson Neal, *Snow Crash*, γιὰ νὰ περιγράψει ἓνα παράλληλο σύμπαν στὸ ὁποῖο οἱ ἄνθρωποι ἀλληλεπιδροῦν μεταξὺ τους ἀλλὰ καὶ μὲ κατασκευασμένες ψηφιακὲς ὀντότητες μὲ τὴν μορφή *avatars*. Πρβλ. Μαρία Κοκίδου, «Τί εἶναι τὸ Metaverse καὶ γιατί ὅλοι μιλοῦν γι' αὐτὸ τελευταία;»,

Τί έννοοῦμε τώρα μὲ τὸν ὄρο *transhumanism*; Μία ἀπάντηση θὰ μποροῦσε νὰ ἐκκινεῖ ἀπὸ τὸ φθέγμα τοῦ γνωστοῦ κινηματογραφιστῆ Γούντου Ἄλεν: «Μερικοὶ ἄνθρωποι θέλουν νὰ ἐπιτύχουν τὴν ἀθανασία μέσω τῶν ἔργων τους ἢ τῶν ἀπογόνων τους», γιὰ νὰ συμπληρώσει: «Προσωπικὰ προτιμῶ νὰ ἐπιτύχω τὴν ἀθανασία χωρὶς νὰ πεθάνω».

Ὅπως ἰσχυρίζεται ὁ Ὅμπρεϊ ντέ Γκρέι (ἐμμονικὸς γεροντολόγος καὶ ἓνας ἀπὸ τοὺς καλύτερος γνώστες τοῦ θέματος), τὰ πρῶτα ἀνθρώπινα ὄντα ποὺ θὰ μποροῦσαν νὰ ζήσουν γιὰ πάντα ἔχουν ἤδη γεννηθεῖ. Ὁ ἐρευνητὴς διατυπώνει πιὸ συγκεκριμένα τὸν ἰσχυρισμὸ ὅτι ἡ γήρανση δὲν εἶναι παρὰ μία ἀσθένεια ποὺ κάλλιστα θὰ μποροῦσε νὰ θεραπευθεῖ. Δὲν κρύβει ἄλλωστε ὅτι δὲν συμπαθεῖ τὸν ὄρο *ἀθανασία*. Ἀντίθετα θεωρεῖ ὅτι θὰ πρέπει νὰ ἐπικεντρωθοῦμε στὴν ὑπέρβαση τῆς νόσου τῶν γηρατειῶν. Μάλιστα ὁ ντέ Γκρέι ζητεῖ τὴν ἐπιτάχυνση τῆς βιοτεχνολογικῆς προόδου, ἔτσι ὥστε νὰ ἐπιμηκύνουμε τὸν προσδόκιμο σὲ βαθμὸ ποὺ θὰ προσπερνᾷ τὸν χρόνο γήρανσης¹⁹. Ἡ «ἀθανασία» ἐπὶ θύραις;

Βεβαίως ὁ ντέ Γκρέι «δὲν εἶναι ὁ μοναδικὸς ποὺ ὁραματίζεται τὴν ἀναβολὴ τοῦ ἀναπόφευκτου. Οἱ ἐκπρόσωποι τοῦ τρανσουμανισμοῦ (ἢ διανθρωπισμοῦ) τείνουν νὰ συμφωνήσουν σὲ ἓνα πρᾶγμα: Τὸ ἐπόμενο στάδιο ἀνθρώπινης ἐξέλιξης θὰ βασίζεται στὴ “σύζευξη” τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴ μηχανή. Εἴτε αὐτὸ σημαίνει τὴν ἐμφύτευση τοῖπ στὸ σῶμα μὲ στόχο τὴν ἀναβάθμισή του εἴτε τὸ download τῶν σκέψεων, τῶν ὀνείρων καὶ τῶν ἀναμνήσεων, τὸ ὁποῖο μεταξὺ ἄλλων εἰσηγεῖται καὶ ὁ Ἴλον Μάσκ»²⁰.

Φαίνεται ὅτι οἱ «προφήτες» καὶ «ἀπόστολοι» τῶν μεταμοντέρνων καιρῶν ἐπιβεβαιώνουν τὸν πιὸ ἐρεβώδη «χρησμὸ» κάθε ἀβασίλευτου ἥτοι ἄθεου ἀνθρωπισμοῦ, ὅτι δηλαδὴ ὁ ρόλος μας σὲ αὐτὸν τὸν πλανήτη, γιὰ νὰ παραφράσουμε τὸν Ἀγγλο συγγραφέα Ἀρθουρ Κλάρκ, δὲν εἶναι νὰ λατρεύουμε τὸν Θεό, ἀλλὰ νὰ διαφιλονικοῦμε διαρκῶς γιὰ τὴ θέση Του...²¹.

<https://www.2045.gr/thematologia/ypiresies/ti-einai-to-metaverse/> [14/9/2023].

19. Γ. Γορανίτης, «Θὰ γεννηθεῖ ἡ τεχνολογία τὸν πρῶτο ἀθάνατο ἄνθρωπο;», https://www.2045.gr/thematologia/tecnologia_kai_athanatos_anthropos/ [14/9/2023].

20. Γ. Γορανίτης, ὁ.π.

21. Ἡ φράση τοῦ Ἀρθουρ Κλάρκ στὸ πρωτότυπο ἔχει ὡς ἑξῆς: “It may be that our role on this planet is not to worship God, but to create him”. Βλ. τὴ συνοπτικὴ ἀλλὰ περιεκτικὴ παρουσίαση τοῦ Pr. Giulio, “Yet another tribute to Arthur C. Clarke”, <https://turingchurch.net/yet-another-tribute-to-sir-arthur-c-clarke-130b56549226> [14/9/2023].

Είναι αξιοπαρατήρητο ότι οι μεταμοντέρνες εισηγήσεις τείνουν να έπαληθεύσουν ένα τουλάχιστον σκέλος του «προφητικού» όραματος του Φιοντόροφ, αυτό της επίγειας άθανασίας δια της τεχνικής. Όμως και το φιοντοροφικό αίτημα για μία επιστημονική πρόκληση της ανάστασης φαίνεται ότι βρίσκει στίς ημέρες μας την απάντησή του στην ψηφιακή ανάκληση των προαπελθόντων.

Συγκλίσεις και αποκλίσεις

Άσφαλως και δεν αγνοούμε τις διαφορές μεταξύ των δύο μοντέλων. Θα ισχυριζόμασταν μάλιστα ότι αυτά που χωρίζουν τα δύο μοντέλα είναι περισσότερα από εκείνα που τα συμπλησιάζουν.

α) Στον Φιοντόροφ η έπιστήμη και η τεχνική υπερεξάγονται αλλά δεν αποθεώνονται, όπως στη σύγχρονη τεχνολατρία. Έπιπλέον, ο Φιοντόροφ αντιδιαστέλλει έμφατικά την έπιστήμη από την πρόοδο· την πρώτη την καταφάσκει στο μέτρο που θα τεθεί στην ύπηρεσία της «κοινής υπόθεσης» της ανθρωπότητας, ενώ τη δεύτερη, δηλαδή την πρόοδο, την απορρίπτει κατηγορηματικά. Αντιθέτως, στο μεταμοντέρνο παράδειγμα ή τεχνολογία είναι η άπτότερη απόδειξη και συνάμα ο κινητήριος μοχλός της άένας προόδου.

β) Για την έπίτευξη του ούτοπικού του όραματος ο Φιοντόροφ προ-υποθέτει την ένότητα και συναδέλφωση της ανθρωπότητας, ένα ήθικο-κοινωνικό χαρακτηριστικό που κατέστησε την κοσμοαντίληψή του έλκυστική στα μάτια κομμουνιστών διανοομένων όπως ο Μαγιακόφσκι ή ο Γκόρκι, αλλά όχι του Στάλιν. Όμως αυτή ακριβώς η διάσταση άπουσιάζει από τη σύγχρονη τεχνολατρία. Οί «προφήτες» της έμφορούνται από τον μάλλον τυπικό για το δυτικό παράδειγμα λυσσώδη οίστρο μιās άτομο-κεντρικής εϋδαιμονίας. Η παρατήρηση αυτή δεν χάνει την ισχύ της ακόμη κι όταν σύγχρονοί μας πρωτεργάτες της «μετασυμπαντικής» ψηφιακής πραγματικότητας, όπως ο Ζάκερμπεργκ, μιλούν για ένα μέλλον που δεν θα τή κτίσει μία εταιρεία αλλά όλοι έμεις από κοινού.

γ) Συναφως ο Φιοντόροφ δεν ένδιαφερόταν μόνον, όπως οί σύγχρονοι «μετανθρωπιστές», για την έπίτευξη άθανασίας ή έστω παράτασης της ζωής των ζώντων αλλά για την ανάσταση των προπατόρων, όλων των

γενεῶν, μὲ στόχο τὴ δημιουργία, πάντοτε μὲ ἀνθρώπινες προσπάθειες, ἐνὸς κόσμου ἡθικοῦ καὶ ἐξορθολογισμένου. Τὸ ὄραμά του δὲν περιορίζει τὴν ἐνότητα τῆς ἀνθρωπότητας στὸν χῶρο, ἀλλὰ τὴν ἐπεκτείνει καὶ στὸν χρόνο. Στὸν Φιοντόροφ, μὲ ἄλλα λόγια, σὲ ἀντίθεση πρὸς τὰ νῦν κρατοῦντα στὸν χῶρο τῶν σύγχρονων δυστοπικῶν σχεδιασμῶν, τὸ μέλλον δὲν ἀπολυτοποιεῖται ἀλλὰ καταξιώνεται μέσα ἀπὸ τὴν ἀνάκτηση τοῦ παρελθόντος. Ἀλλὰ καὶ τὸ φιοντοροφικὸ αἶτημα ἡθικοποίησης τοῦ «γενναίου καινούργιου κόσμου» του δὲν πρέπει νὰ συγχέεται μὲ τοὺς ὁραματισμοὺς τῶν ὁπαδῶν τοῦ «μετασύμπαντος» γιὰ ἀνώτερες μορφές ὑπαρξῆς καὶ κοινωνικῆς ὀργάνωσης.

δ) Τελευταῖο ἀλλὰ ὄχι ἔσχατο, στὸν Φιοντόροφ μπορεῖ τὰ ἔσχατα νὰ θεωροῦνται μέσα ἀπὸ ἕναν προμηθεϊκὸ ἐπιστημονισμό ξένον πρὸς τὴ χριστιανικὴ Παράδοση, ἐν τούτοις ὑπάρχει ἐσχατολογία, ἕνα ντεϊστικὸ πλὴν ὅμως ὑπαρκτὸ ἐσχατολογικὸ ὄραμα: *Deus fecit et abiit et homo a se ipso resurrecturus est*. Στὸν μεταμοντέρνο ἀντιθέτως «διανθρωπικὸ» προβληματισμό, ἡ ἐσχατολογία τείνει νὰ ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ ἕναν ἀθεϊστικὸ τεχνοκρατικὸ μελλοντισμό, ἀπὸ τὸ ὄραμα μιᾶς πραγματικότητας ποὺ θὰ ἐπαυξάνεται βελτιωτικὰ ἀπὸ τὴ βιοτεχνολογία. Οἰκοθεν νοεῖται ὅτι αὐτὸ ποὺ ἐνδιαφέρει εἶναι ἡ εὐδαιμονιστικὴ παράταση τῆς ἀτομικότητας μὲ ὅποιο τίμημα· οὔτε λόγος γιὰ ἀπελευθέρωση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν ἰδιοτέλεια μέσῳ τῆς ἀγάπης, «ἥτις οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς»²², καὶ ἡ ὁποία δωρίζεται ἀπὸ Αὐτόν «ὅστις πρῶτος ἠγάπησεν ἡμᾶς»²³. Μία τέτοια ἀθανασία ἴσως θὰ εἶναι χειρότερη καὶ ἀπὸ τὴν κόλαση.

Συνοψίζουμε κατ' ἀνάγκην ἐπιγραμματικῶς: Τὸ φιοντοροφικὸ μοντέλο διαποτίζεται ἀπὸ τὴν ἐννοια τῆς συλλογικῆς καὶ διαγενεακῆς ἀλληλεγγύης καὶ αἰτεῖται, στὸ πλαίσιο τῆς κοινῆς ἀποστολῆς τῆς ἀνθρωπότητας, τὴ δικαίωση τῆς Ἱστορίας μέσα ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ ἐπίτευξη τῆς ἀναστάσεως πάντων καὶ τὴν ἀνάδειξη τοῦ κόσμου στὴν ἡθικὴ καὶ πνευματικὴ ὁλότητά του. Ὅλα αὐτὰ ἀπουσιάζουν ἀπὸ τὴν μεταμοντέρνα τεχνοκρατία.

Ἐν τούτοις ἀμφότερα τὰ παραδείγματα συναντῶνται στὸ ἕδαφος ἐνὸς πρόδηλου τεχνοκρατικοῦ ἀνθρωποκεντρισμοῦ (συλλογικὸς καὶ διαγενεακὸς στὸν Φιοντόροφ, εὐδαιμονιστικὸς καὶ ἀτομοκεντρικὸς στὸν

22. Α' Κορ. 13, 5.

23. Α' Ιω. 4, 18-19.

«διανθρωπισμό»). Καὶ στὶς δύο περιπτώσεις ὁ ἀνθρωποκεντρισμὸς δικαιώνεται μέσα ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ τεχνικὴ. Ἡ τεχνολογία ἀναδεικνύεται σὲ ἔσχατο κριτήριον τῆς Ἱστορίας.

Καὶ ἐπεὶδὴ ἡ ἐσχατολογία εἶναι ἐν τέλει μία μορφὴ ὀριστικῆς «θεοδικίας», «ἀνθρωποδικίας» καὶ «ἱστοριοδικίας» δὲν ἀποτελεῖ ὑπερβολὴ ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι ὁ ἡθικο-ἐπιστημονικὸς «κοσμισμός» τοῦ Φιοντόροφ προοιμιάζει ἐσχατολογικὰς προτάσεις τῆς «μετα-ανθρώπινης συνθήκης»: Καὶ στὶς δύο περιπτώσεις ἡ λύση τοῦ δράματος τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας καὶ ἡ διάνοιξη τοῦ ἐσχατολογικοῦ τέλους ἀναμένεται ἀπὸ ἓναν ὀλοκληρωτικὸ ὑπερθεματισμὸ στὴν ἰσχὺ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τεχνικῆς (παρ' ὅλη τὴν ἀπέχθεια τοῦ Ρώσου οὐτοπιστῆ γιὰ τὴν πρόοδο).

Σχόλιο ὀρθόδοξης θεολογίας

Τίθεται ἤδη τὸ ἐρώτημα: Πῶς θὰ μπορούσε ἐδῶ νὰ ἀρθρωθεῖ ἓνα πρόσφορο σχόλιο ἀπὸ τὴν ὀπτικὴ γωνία τῆς ὀρθόδοξης Παράδοσης; Μὰ ἐκκινώντας ἀπὸ τὴν κατάφαση καὶ ὀδεύοντας πρὸς τὴ διαφοροποίηση, ποὺ συνιστᾶ τό «ἄλλας τῆς γῆς»²⁴: Ἡ ὀρθόδοξη Πατερικὴ Παράδοση θὰ συμφωνήσει μὲ τὸν Φιοντόροφ στὸ ὅτι τὸ ἐσχατολογικὸ ὄραμα τῆς Ἐκκλησίας δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι μία πλατωνικοῦ τύπου ἀθανασία τῆς ψυχῆς ἀλλὰ ἡ Ἀνάσταση τῶν νεκρῶν κατ' εἰκόνα τοῦ νέου Ἀδάμ, τοῦ «πρωτοτόκου ἐκ τῶν νεκρῶν»²⁵. Ἀκόμη καὶ μὲ τὸν ντὲ Γκρέι θὰ μπορούσε νὰ συναντηθεῖ ἡ ὀρθόδοξη θεολογία στὴν κομβικὴ παρατήρησή του ὅτι τὸ γῆρας ἀποτελεῖ ἀσθένεια. Θυμίζω τὸν προφητικὸ λόγο τοῦ π. Ἰω. Ρωμανίδη, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖον ὅχι μόνον τὰ γηρατειὰ ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ θάνατος εἶναι ἀσθένεια, ποὺ παρεισέφρησε στὴν ἀνθρώπινη φύση λόγῳ τοῦ σκοτασμοῦ τοῦ νοῦς καὶ τῆς ἀπώλειας τῆς θείας ζωοποιῶς δόξης²⁶.

Ὅμως τίποτε δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι πιὸ ξένο πρὸς τὴν ὀρθόδοξη χριστιανικὴ μαρτυρία ἀπὸ τὸν ὑπολανθάνοντα ἀνθρωποθεϊσμὸ τῆς φιοντοροφικῆς

24. Ματθ. 5, 13.

25. Κολ. 1, 18.

26. π. Ἰω. Ρωμανίδης, «Ἡ θρησκεία εἶναι νευροβιολογικὴ ἀσθένεια, ἡ δὲ Ὀρθοδοξία ἡ θεραπεία της», Ὀρθοδοξία, Ἑλληνισμός, πορεία στὴν 3η χιλιετηρίδα, Ἱερά Μονὴ Κουτλουμουσίου Ἀγίου Ὁρους 1996, σσ. 67-87.

έσχατολογίας ή τὸν ἀπροκάλυπτο τῆς φουτουριστικῆς τεχνολατρίας τῶν ἡμερῶν μας... Ἐὰν γιὰ τὴν ἰουδαιοβιβλικὴ καὶ πατερικὴ Παράδοση «ἡμῶν ... τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει, ἐξ οὗ καὶ σωτῆρα ἀπεκδεχόμεθα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, ὃς μετασχηματίζει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸ σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ»²⁷, γιὰ τὴ «διανθρωπικὴ» ἀφήγηση ἀναμένουμε τὸν ἀπελευθερωμένο ἀπὸ τὸ ἀτελὲς σῶμα τοῦ «μετα-άνθρωπο», ἔσχατη ἐπίτευξη ἀλλὰ καὶ ταυτόχρονα αὐτοαπαίρεση τοῦ νεωτερικοῦ «ἀνθρωποθεϊσμοῦ». Ἐν τέλει πίσω ἀπὸ τὰ ἐνδοκοσμικοῦ τύπου ἐσχατολογικὰ καὶ μελλοντολογικὰ ὁράματα δὲν κρύβεται ἀπλῶς ἡ ἄρνηση τοῦ Θεοῦ ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπόρριψη αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος εἶναι ἕτοιμος νὰ αὐτοαπορριφθεῖ στὸ ὄνομα μιᾶς μελλοντικῆς μετα-ανθρωπικῆς συνθήκης, ποὺ ὑποτίθεται ὅτι ἐλευθερώνει. Πρωτοφανέρωτη μίξις ἀρχαϊκοῦ γνωστικισμοῦ καὶ μοντέρνου ὀρθολογισμοῦ...

Στὸ ἐξαιρετικὰ στενὸ πλαίσιο μιᾶς εἰσῆγησης κρίνεται σκόπιμη ἡ ὑπογράμμιση τῶν ἀκόλουθων δύο σημείων ὑπὸ τὸ φῶς τῆς ὀρθόδοξης θεολογικῆς μαρτυρίας:

α. Ἡ ἀνάσταση ὡς ἔκφραση

τῆς ἐσχατολογικῆς πιστότητας τοῦ Θεοῦ στὴ Διαθήκη Του

Εἶναι αὐτονόητο ὅτι ἡ ἀνάσταση ὡς πυρήνας τῆς χριστιανικῆς ἐλπίδας ἀφορᾷ τὸν ὅλον ἄνθρωπο (ψυχὴ καὶ σῶμα), ἀκόμη καὶ ὁλόκληρη τὴν κτίση. Ἐν τούτοις δὲν ἐπιτρέπεται νὰ παραθεωροῦμε ὅτι τὸ δόγμα τῆς ἐκ νεκρῶν Ἀναστάσεως κατ' ὀρθόδοξη θεολογικὴ ἀντίληψη πρέπει νὰ κατανοηθεῖ ὅχι ἐπὶ ἀνθρωπολογικοῦ ἀλλὰ ἐπὶ χριστολογικοῦ-ἐκκλησιολογικοῦ ὑποβάθρου. Καὶ τοῦτο γιὰτὶ ἡ διὰ τῆς Ἀναστάσεως συντελούμενη ἀποκατάσταση καὶ ἀνακαίνιση τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς κτίσεως στὰ Ἔσχατα δὲν ὑπαγορεύεται ἀπὸ κάποια ἀνθρωπολογικὴ ἰδιονομία ἢ ἀρχετυπία· μᾶλλον ἀποτελεῖ ἔκφραση τῆς πιστότητας τοῦ Κυρίου Παντοκράτορος πρὸς τὴ δημιουργία Του, τὴν ὁποία ὑπεμφαίνει ἤδη τὸ πρωτολογικὸ «καλῶς λίαν» τῆς Γενέσεως καὶ ἐπιβεβαιώνει ἡ θεολογία τῆς Διαθήκης τοῦ Θεοῦ μὲ τὸν λαὸ Του, ὅπως κατ' ἐξοχὴν ἐκφράζεται στὸν Προφῆτη Ἰεζεκιήλ²⁸.

27. Φιλ. 3, 20

28. Ἰεζ. 37, 1-14: «Καὶ ἐγένετο ἐπ' ἐμὲ χεὶρ Κυρίου, καὶ ἐξήγαγέ με ἐν πνεύματι Κύριος

Ὑπὸ τὸ πρίσμα αὐτὸ ὁ ἄνθρωπος θὰ ἀναστηθεῖ –πάντα κατ’ ὀρθόδοξη θεολογικὴ ἐκτίμηση– ὅχι ἐπειδὴ ἡ ἀνθρωπολογικὴ δομὴ «σῶμα-ψυχὴ» ὠθεῖ νομοτελειακὰ πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτή (μιὰ ἐκδοχή, θὰ λέγαμε, «ἀνθρωπικῆς ἀρχῆς»), ἀλλὰ γιατί ἔχει δημιουργηθεῖ κατ’ εἰκόνα τοῦ σαρκωμένου Λόγου τοῦ Θεοῦ. Καὶ εἶναι ἀκριβῶς στὴν ἐντὸς τοῦ σώματος τοῦ Λόγου κοινωνία ὅπου ἀποκαλύπτεται ἡ ἀμετάθετη βουλὴ τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ μυστήριον «τὸ κεκρυμμένον ἀπὸ καταβολῆς κόσμου»²⁹, τοῦ ἐκκλησιασμοῦ σύμπασας τῆς κτιστῆς πραγματικότητος. Ἡ ἀνάστασις δὲν «προκαλεῖται»³⁰, οὔτε ὑποκαθίσταται ἀπὸ εὐδαιμονιστικοῦ τύπου παρατάσεις τοῦ βίου³¹. πολὺ περισσότερο, εἶναι ἐπαγγελία Κυρίου

καὶ ἔθηκε με ἐν μέσῳ τοῦ πεδίου, καὶ τοῦτο ἦν μεστὸν ὁστέων ἀνθρωπίνων... ξηρὰ σφόδρα. Καὶ εἶπε πρὸς με· υἱὲ ἀνθρώπου, εἰ ζήσεται τὰ ὅστέα ταῦτα; καὶ εἶπα· Κύριε Κύριε, σὺ ἐπίστη ταῦτα. Καὶ εἶπε πρὸς με· προφήτευσον ἐπὶ τὰ ὅσθα ταῦτα καὶ ἐρεῖς αὐτοῖς· τὰ ὅσθα τὰ ξηρά, ἀκούσατε λόγον Κυρίου. Τάδε λέγει Κύριος τοῖς ὁστέοις τούτοις· ἰδοὺ ἐγὼ φέρω ἐφ’ ὑμᾶς πνεῦμα ζωῆς καὶ δώσω ἐφ’ ὑμᾶς νεῦρα καὶ ἀνάξω ἐφ’ ὑμᾶς σάρκα, καὶ ἐκτενῶ ἐφ’ ὑμᾶς δέρμα καὶ δώσω πνεῦμά μου εἰς ὑμᾶς, καὶ ζήσεσθε· καὶ γνώσεσθε ὅτι ἐγὼ εἰμι Κύριος... τάδε λέγει Κύριος· ἰδοὺ ἐγὼ ἀνοίγω τὰ μνημάτα ὑμῶν καὶ ἀνάξω ὑμᾶς ἐκ τῶν μνημάτων ὑμῶν καὶ εἰσάξω ὑμᾶς εἰς τὴν γῆν τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ γνώσεσθε ὅτι ἐγὼ εἰμι Κύριος ἐν τῷ ἀνοίξαί με τοὺς τάφους ὑμῶν τοῦ ἀναγαγεῖν με ἐκ τῶν τάφων τὸν λαόν μου»· πρβλ. Ἠσ. 26, 19· 55, 3· Ἀμώς 9,11· Ἰωήλ 4, 14-20· Ζαχ. 14, 6-9. Βλ. περαιτέρω Γ. Φλωρόφσκυ, «Ἡ κοιλάδα τῆς σκιᾶς τοῦ θανάτου “τὰ ὅσθα τὰ ξηρά”», στό: ὁ ἴδιος, *Δημιουργία καὶ ἀπολύτρωση*, μετάφρ. Π. Κ. Πάλλη (Γ. Φλωρόφσκυ, Ἔργα 3), ἐκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1983, σσ. 11-19· πρβλ. W. J. Dumbrell, *Covenant and Creation. A Theology of Old Testament Covenants*, Thomas Nesvill Publishers, Nashville et al. 1984, σσ. 186-188· καὶ τὰ σχόλια τοῦ Everett Ferguson, *The Church of Christ. A Biblical Ecclesiology for Today*, William B. Eerdmans Publishing C. Grand Rapids, Michigan 1996, σσ. 2-14.

29. Ἐφεσ. 1, 4.

30. Ἰουδῆθ 8, 16: «Ὑμεῖς δὲ μὴ ἐνεχυράζετε τὰς βουλὰς Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, ὅτι οὐχ ὡς ἄνθρωπος ὁ Θεὸς ἀπειληθῆναι, οὐδὲ ὡς υἱὸς ἀνθρώπου διαιτηθῆναι».

31. «Οὐ γάρ ἐστιν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ βρώσις καὶ πόσις ἀλλὰ δικαιοσύνη καὶ εἰρήνη καὶ χαρὰ ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ» (Ῥωμ. 14, 17). Πρβλ. καὶ τὸ ἐμπνεόμενον ἀπὸ τὴν παύλεια ρήση ἰδιόμελο τοῦ Ὁρθρου τῆς Ε΄ Κυριακῆς τῶν Νηστειῶν, ποὺ κονιορτοποιεῖ κάθε ἐκδοχὴ θρησκευτικοῦ ἢ κοσμικοῦ εὐδαιμονισμοῦ καὶ κυρώνει τὸ θεοειδὲς ἦθος τῆς ἐν Χριστῷ ἀνιδιοτέλειαις: «Οὐκ ἐστιν ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ βρώσις καὶ πόσις ἀλλὰ δικαιοσύνη καὶ ἄσκησις, σὺν ἀγιασμῷ· ὅθεν οὐδὲ πλούσιοι εἰσελεύσονται ἐν αὐτῇ, ἀλλ’ ὅσοι τοὺς θησαυροὺς αὐτῶν ἐν χερσὶ πενήτων ἀποτίθενται. Ταῦτα καὶ Δαυὶδ ὁ Προφήτης διδάσκει λέγων· Δίκαιος ἀνὴρ ὁ ἐλεῶν ὅλην τὴν ἡμέραν, ὁ κατατροφῶν τοῦ Κυρίου καὶ τῷ φωτὶ περιπατῶν ὃς οὐ μὴ προσκόψῃ, ταῦτα δὲ πάντα, πρὸς νοουθεσίαν ἡμῶν γέγραπται ὅπως νηστεύοντες, χρηστότητα ποιήσωμεν, καὶ δώῃ ἡμῖν Κύριος ἀντὶ τῶν ἐπιγείων τὰ ἐπουράνια».

Παντοκράτορος αποκαλυπτόμενη δια τοῦ Ἀναστάντος Χριστοῦ ὡς ἔκφραση τῆς ἀμετάθετης πιστότητας τοῦ Θεοῦ στή διαθήκη Του. Δὲν εἶναι ἐπομένως διόλου τυχαῖο ὅτι ἡ πίστη στήν ἀνάσταση, ἀπαλλαγμένη ἀπὸ κάθε μυθολογικὴ συμπαραδήλωση, φανερώνεται ὡς προσδοκία καὶ ἐν ταυτῷ ἐκδίπλωση τῆς πίστεως στὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, συγκροτώντας ἤδη ἀπὸ τὸν ἀρχέγονο Χριστιανισμό ἓνα ἀπὸ τὰ θεμελιωδέστερα «δόγματά» του³².

β. Ὁ θεανθρωποκεντρικὸς καὶ προφητικὸς χαρακτήρας

Ἡ ὀρθόδοξη ἐσχατολογία δὲν εἶναι ἐνδοκοσμικὴ κατάσταση (ὅπως στὸν ρωσικὸ κοσμισμό ἢ τὸν παπικὸ καθιδρυματισμό) οὔτε ἀένας «μελλοντισμός», ὅπως περίπου συμβαίνει στὸν μεταμοντέρνο διανθρωπισμό· δὲν εἶναι ὅμως οὔτε μονομερῶς ὑπερβατικὴ (ὅπως στίς ποικίλες ἐκδοχὲς φιλοσοφικῆς ὑποτίμησης ἢ καὶ ἀπόρριψης τῆς ἱστορίας). Τοῦτο σημαίνει ὅτι εἶναι θεανθρωποκεντρικὴ καὶ προφητικὴ. Ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς διὰ καθάρσεως καὶ φωτισμοῦ ὁδευσης «διὰ πασῶν τῶν δυνάμεων καὶ ἡλικιῶν τοῦ Χριστοῦ» (ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος) μετασχηματίζεται σὲ θρησκευτικὸ ἰδεολόγημα. Τοῦτο σημαίνει ὅτι τὰ Ἑσχατα ψηλαφῶνται ἤδη ἀπὸ τοῦ νῦν ἐντὸς τοῦ μυστικοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ἀπὸ ἐκείνους ποὺ διὰ τῆς προφηταποστολικῶς παραδιδόμενης θεραπευτικῆς ἀγωγῆς τῆς νήψεως ἔχουν «ἐν αἰσθήσει καὶ πληροφορίᾳ πολλῇ» τὸν Χριστὸν ἔνοικον στίς καρδιές τους διὰ Πνεύματος Ἁγίου («Τούτου χάριν κάμπτω τὰ γόνατά μου πρὸς τὸν πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ... ἵνα δώῃ ὑμῖν κατὰ τὸν πλοῦτον τῆς δόξης αὐτοῦ δυνάμει κραταιωθῆναι διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον, κατοικῆσαι τὸν Χριστὸν διὰ τῆς πίστεως ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν»)³³.

Ὅπως ὑπεστήριξε ὁ ἀείμνηστος π. Ἰω. Σ. Ρωμανίδης, «Μὲ τὴν θεραπευτικὴ ἀγωγή τῆς καθάρσης, τοῦ φωτισμοῦ καὶ τοῦ δοξασμοῦ, ἡ ἰδιοτελὴς ἀγάπη ἀντικαθίσταται ἀπὸ τὴν ἀνιδιοτελεῆ ἀγάπη. Αὐτὴ εἶναι ἡ πραγματικὴ θεραπεία τῆς κοινωνίας. Καὶ αὐτὴ ἡ θεραπεία ἐπιτυγχάνεται ἐκεῖ ποὺ ἡ ἐνέργεια τοῦ ἀκτίστου Σταυροῦ φέρνει τὴν τελειότητα τῆς ἀγάπης μαζί μὲ τὸν μετασχηματισμὸ τῶν διαβλητῶν παθῶν σὲ

32. Α΄ Κορ. 15, 1-28. Πρβλ. Jo. Gnllka, *Theologie des Neuen Testaments*, Herder, Freiburg – Basel – Wien 1999, σ. 48.

33. Ἐφεσ. 3, 14-17.

ἀδιάβλητα», ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τὸ ἅγιο Βάπτισμα³⁴. Κάθε ἐσχατολογία ποὺ παρακάμπτει τὸν Σταυρὸ τῆς ἀνιδιοτελοῦς ἀγάπης εἶναι ἐπαγγελία διαιώνισης τῆς ἀνθρώπινης τραγωδίας ὑπὸ τὸν φενακιστικὸ μανδύα τοῦ εὐδαιμονισμοῦ.

Ἐν τέλει τὰ Ἑσχατα εἶναι ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ «ἐληλυθυῖα ἐν δυνάμει», ἡ ὁποία ἀναμένεται ἀλλ' ἐν ταυτῷ ψηλαφᾶται δι' ἀσκήσεως καὶ μαρτυρίου στὰ Μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας³⁵. Γιὰ τὴν ὀρθόδοξη πατερικὴ Παράδοση ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ φυσικὴ εὐπρέπεια καὶ ἀγλαΐα τῆς θεότητας, ἡ ἄκτιστη «ἐξουσία καὶ δόξα τοῦ Θεοῦ, ὁ ναὸς στὸν ὁποῖο κατοικοῦν ὁ Θεὸς καὶ ἡ ἀνθρώπινη φύση τοῦ Χριστοῦ»³⁶, ὁπότε ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ ὑπερβαίνει καὶ τὴν Ἐκκλησία μὲ τὴν ἔννοια ὅτι δὲν ταυτίζεται μὲ αὐτήν. Ἡ πατερικὴ Παράδοση ἀγνοεῖ ἐδῶ τὸν ρωμαιοκαθολικὸ καθιδρυματισμὸ ἀφήνοντας στὸν Κύριο τῆς δόξης τὸν πρῶτο καὶ ἔσχατο λόγο ἐπὶ τῆς Ἱστορίας καὶ τῆς ἀνθρώπινης συνθήκης.

Ὑπὸ τὸ φῶς αὐτὸ ἡ αὐθεντικὴ ἐκκλησιαστικὴ συνείδηση, ἐνῶ θεωρεῖ ἤδη τὰ σχήματα τοῦ κόσμου τούτου ὑπὸ τὸ πρίσμα τῆς ἐν Χριστῷ ὑπέρβασής τους, τὴν ἴδια ὅμως στιγμὴ γνωρίζει ὅτι ὁ κόσμος αὐτὸς δὲν παρῆλθε ἀκόμη ὀλοκληρωτικὰ καὶ σέβεται τοὺς δεδομένους διαφορισμούς του, ἀναμένοντας τὴν τελικὴ κατάργησή τους ἀπὸ τὸν ἐρχόμενο ἐν δόξει Κύριο. Ἡ ἐνδοκοσμικὴ ἐσχατολογία εἶναι μονομερῶς καταφατικὴ ἢ ὀρθόδοξη προφητικὴ ἐσχατολογία συνθέτει κατάφαση καὶ ἀπόφαση: Ὑψλαφεῖ τό «ἰδοὺ καινὰ ποιῶ πάντα»³⁷, ἀλλ' ἐν τούτοις ὁμολογεῖ ὅτι «οὐπω ἐφανερώθη τί ἐσόμεθα»³⁸, ὁπότε «ὅταν ὁ Χριστὸς φανερωθῇ, ἡ ζωὴ ἡμῶν, τότε καὶ ὑμεῖς σὺν αὐτῷ φανερωθήσεσθε ἐν δόξῃ»³⁹. καταφάσκει τὸν ἀρραβῶνα τοῦ Πνεύματος, ποὺ ἤδη καινίζει τὸ κτιστό,

34. Μητρ. Ναυπάκτου καὶ Ἀγίου Βλασίου Ἱερόθεος, π. Ἰωάννης Σ. Ρωμανίδης. *Ἐνας κορυφαῖος δογματικὸς θεολόγος τῆς Ὀρθόδοξης Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, Ἱερὰ Μονὴ Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου (Πελαγίας), Λεβάδεια 2012, σ. 365.

35. Γιὰ μία ἐνημερωμένη κριτικὴ παρουσίαση τῶν «ἐσχατολογικῶν» μοντέλων στὴ σύγχρονη ἀκαδημαϊκὴ θεολογία, τόσο ὀρθόδοξη ὅσο καὶ ἐτερόδοξη, βλ. τὸ μελέτημα τοῦ Γεωργίου Πατρώνου, *Ἡ ἐσχατολογία τοῦ 20οῦ αἰῶνα*, ἐκδ. Ραδιοφωνικὸς Σταθμὸς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 2020.

36. Μητρ. Ναυπάκτου καὶ Ἀγίου Βλασίου Ἱερόθεος, ὁ.π., σ. 282.

37. Ἀποκ. 21, 5.

38. Α' Ἰω. 3, 2.

39. Κολ. 3, 4.

τὴν ἴδια στιγμή ὅμως βιώνει μαρτυρικὰ τὴν ἀποκαταδοκία τῆς κτίσεως γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσή της στὴν ἐλευθερία τῶν τέχνων τοῦ Θεοῦ. Μαρτυρεῖ ἔτσι προφητικά, κατὰ πρόληψη τῆς ἐσχατολογικῆς ἐλευθερίας τοῦ Πνεύματος ἡ ὁποία βιώνεται ἀπὸ τοὺς «ἐν θεωρίᾳ διαβεβηκότας», τὴ μεταμόρφωση τοῦ κόσμου· τὴν ἴδια στιγμή ἐν τούτοις ἐξακολουθεῖ νὰ σέβεται μαρτυρικὰ τὶς ἐνσωματωμένες στὸν συλλογικὸ βίον κατηγορίες (ἔθνους, παραδόσεων, κοινωνικῶν ἢ ἐπαγγελματικῶν ἱεραρχήσεων κ.τ.ῶ.). Καὶ τοῦτο γιὰτὶ ἀναγνωρίζει ἐν τέλει μόνον στὸν Θεὸ τὸν πρῶτο καὶ τὸν τελευταῖο λόγο γιὰ τὴν Ἱστορία καὶ τὸ τέλος της.

Ἡ πρόταση αὐτὴ σὲ καμμία περίπτωσι δὲν συνιστᾷ ἀπολογητικὴ τῆς καθεστηκυίας τάξεως· θυμίζει μόνον τὸ χάρισμα τῆς «διακρίσεως». Δὲν ἀποθαρρύνει τὴν κοινωνιοκεντρικὴ στράτευση γιὰ τὴν ἐπικράτηση τοῦ δικαίου, ἀλλὰ ὑποδεικνύει τὰ ὅριά της⁴⁰. Ἐν τέλει ἀποτελεῖ κυματοθραύστη ἔναντι ὁποιασδήποτε μορφῆς ἀνθρωποθεϊστικῆς ἐσχατολογίας, ποὺ ἀντὶ νὰ δικαιῶναι τὴν Ἱστορία, ὅπως ὑπόσχεται, ἐν τέλει τὴν ὑπονομεύει.

SUMMARY

Russian Cosmism and Modern “Transhumanism”. The dystopic eschatology of N. F. Fedorov and the Modern Futurological Techno-Worship under the Light of Orthodox Theology

Georgios D. Panagopoulos, *Professor of Dogmatics*
Univ. Eccl. Acad. Athens, Antiochian House of Studies (LaVerne, CA)

Cosmism was developed by the Russian philosopher Nikolai Fedorov in the late nineteenth century; he believed that humans had an ethical obligation not only to care for the sick but to cause the resurrection of our

40. Γ. Δ. Παναγόπουλος, *Κοινωνία καὶ Ἠσυχασμός*, ἐκδ. Ἀθ. Ἀλτιντζή, Θεσσαλονίκη 2021, σποράδην.

ancestors using science and technology. Fedorov used to call this crucial idea “common task”. Outer space was the territory of both immortal life and infinite resources. The most recent technological developments bring us face to face with a sui generis revival of Fedorov’s dystopic Weltanschauung. It is about the “vision” of Modern “transhumanism” which is aiming at liberating human beings from both their weak and imperfect brain and their perishable body so as we could attain to a technically provoked immortality. The paper, based on main principles of Orthodox theological eschatology, focuses on a critical approach to the extreme challenges the Modern Cosmism brings with.